

TÓTH BÉLA

Tiszajárás

35.

ZSURK

Ha jól emlékszem, éppen egy hónappal ezelőtt figyelhettem meg a csillagsugárzást képeké sűrítő s vetítő rádiómon, hogy Atlaszunk belebámulva a Kárpátok övezte kőmedencébe, látta, hogy megapadt benne a víz. Egy jó ivásnyit már ki nem adna. Úrgette, forgatta, mint könnyű játékszert a sártekeről lemarkolt edényt, de annyira, hogy a Duna meg a Tisza egészen megkunkorodott a nagy mozgatástól. Ráunt Atlasz a kísérletezésre, s mivel rendre tanított istenkének nevelték, hát visszaragasztotta a kőmedencét a sárteke megfelelő részébe, s mint aki jól végezte dolgát, egyszerűen csak sorsára hagyta a Földet. Az meg forgott, forgott Atlasztól kapott lököenergiájával tovább.

Fanyar csalódottsággal nézte, valamit motyogott, ahogy kivettem a szájmozgásából azt mondhatta: meg leszel te nélkülem is, minek cipekedjek veled! Azzal az Olümpos felé tekintgetett, ahová mindig is vágyott. Azt olvasom le szája peremének mozgásáról, hogy fogadkozik a fiú, ha a sarokban térdpel is, jobb lesz a sora otthon, mint az örökös kuncsorgás.

Nagy bozontú üstökét úgy vakarássza, ahogy mifelénk, adófizetés közben a paraszttestvéreim. Ebben eltelhet vagy százezer közönséges év, mire sarkon fordult, s megindult a szent berkek irányába. A kisistenekre jellemző óvatos sunyisággal közelítette a hegyet.

Egy óriás koronájú babérfa alatt sokáig ácsorgott. Ernyőt formált tenyeréből, vizitálta a tájat. Délidőre járt az idő, a kapusnak állított Merkurius isten sarukötöző szolgája is szundizott, így zaj nélkül elléphetett a porta előtt. Fölhág az istenek lakóhelyére, hát már mindenki túl az ebéden, az igazak álmát alussza. Az aranytálakon maradt inycsiklandozó falatok most jól esnének a hosszú útról hazaszökő Atlasznak. De nem akar zajt ütni. Letül, elnyújtózik, egyik lábával vakarja a másikat, karját a feje alá teszi, behunyja szemét.

Nem dicsekvésből mondom, hiszen senki sem hinné el, hogy én ezekkel az Olümposlakókkal összejárnék kártyázni vagy vadászgatni, de régóta ismerem az istenségek szokásait. A barátom találmányára révén alkalmam van titkaikat fürkészni. Innen tudom, ha az ilyen Atlasz méretű kisisten elheveredik a déli verőfényben, akkor az sziesztál vagy másfél millió évig. Annyi az neki, mint mai földi halandónak egy szemhunyorítás. És én azt nem tudom kívárni. Hogy mit tesz azután. Hogy megporolják-e a fenekét a nagyok, ha fölérzenek, vagy rácsudálkoznak:

— Hát te? Hová hagyta a sárgolyót, te golyhó?

Kíváncsi lennék pedig, hogy kapnak majd hajba az okosok. Fontosabb nekem a Föld sorsa. Elvégre annak firtatására vállalkoztam.

Lapozok is csillagrádióm okossága révén az évmilliókban, mintha valami vaskos könyvben lapoznék. A könyvben is vissza lehet fordulni bizonyos részekhez, s előre. Csak húzom nagyeszű gépem lapozó billentyűjének a fülét, s ahogy a balga mesékben történik, hipp-hopp, ott is vagyok a kívánt helyen és időben.

Mit csinál a Föld?

Teljes zöld bársonyruha rajta, úgy nőtte be a moha, mióta nem láttam. Megyek közelebb, mert mehetek, hát a messziről bársonyos finomságú zöld síkok óriási erdők. Lapozok, a mogyorókorszak után, ahogy a földtörténettel foglalkozó tudósok megkülönböztetik az időszakokat, alig fordul nehányat a sárteke, már a tölgykorszak mutatja magát, aztán a bükk, majd az égeres. S akármilyen nagy koronájú erdők sokasodnak, vizek tükrei, folyók, tavak, tengerek nikkellei csillogdálnak elő közülük. És egyszer csak vékonyka füstcsík a Dunántúlról. Voltak tüzek, villámgyújtotta égések. Egész medencényi területeket föllegelt olykor a tűz. Máskor jegek nyáron is. Hó és zúzvara a fél földgömbön. De ezek elmúltak. Nem épp nyomtalanul. Hanem a füstcsík, úgy tűnik, szabályozott, gyújtott tűzről bodorodik. Na, ezt munkálja valaki!

Viszem okos rádiónézőkémet közelebb. Belelátok az erdők sűréjébe. Hol is vagyunk. Félig földre hajlók kised táborocskája. Két szörmók alak tűzel, valamit pőről a parázson. Gyerekszörmók ugránoznak körülöttük, asszonyszörmók bámulnak a lángokba, kicsi szópósaikat ölelik magukhoz.

Távolabb hárman követ ütnek kőhöz. Megnézem közelebről. Hányja a szikrát a kvarcit. Hát ezek szerszámokat fabrikálnak, döbbenek rá az eseményre. Jobb keze nagyujjával nézi, érzékeli egyik, hogy elég éles-e már a kőkés. Mint a mai iparos, ha köszörül. Semmi sem változott? Kihúz egy szőrszálát bozontos szakállából, a nap felé tartja, s a kőszerszámmal elnyisszantja. Ahogy a mai borotva. Miket tudtak?

Tán borotválkozni készül, házasság előtt? Ők is csak ezen az úton juthattak tovább. Máiig itt vannak ennek a kornak a bizonyítékai. Vértesszőlősen a többi között megtalálták egy 28 éves férfinak a nyakszirtscsontját! Az sem élt hiába. Ezek leszármazottjai, az első füst után, olyan félmillió év múlva, a Subalyuk barlangban ütik föl tanyájukat, s bizonyosan nem tudják, hogy hiszen ők a neandervölgyi ősembernek a kortársai! Pedig azok voltak, bizony. Hanem ettől függetlenül nagyon is élni akartak, s ahhoz dolgozniuk kellett. A sült galamb nem repült a szájukba. Dacolva eljegesedésekkel, elaszajosodásokkal, gyártják, használják a megéléshez nélkülözhetetlen eszközeiket, immáron nem csak kőből, de csontból, rézből. Sorsuk javulhat, mert szaporodhatnak. Szaporaságuk kirajzásai új vadászó mezőket csapásolnak föl. Haladgatnak a mindennel megáldott, nagybirodalmú Tisza-anya házatáján.

A gyerekek merészebbek az ősknél. Szétbogárganak messzire. Egyszer csak beköltöznek a Szeleta barlangba, onnét az utódok föl kíváncsiskodnak az Ipoly, a Bodrog mellékeire. Megszeretik, sátort vernek. Onnan hajókáznak lefelé az anyafolyón. Annak hátán, nagy bödönhajókban érkeznek le a napos-rétes Közép-Tisza tájékára. Nem utálhatják. A szirtes löszfalakba barlangokat vájnak. Lakják. Az agyag a tűzön olyan kemény lesz, mint a réz. Formáznak belőle főző edényt, ivó bögrét, miegebet.

Ki is díszítik. Hol a körmüket nyomják bele, égetés előtt, környes-körül koszorúban, hol kerek végű pálcikával mintázzák meg az edényt, vagy sásból való szövédéket szorítanak a nyers edényre. Hogy szebb legyen, hogy jobban tetsszen az asszonyi népnek, hogy mindenki megismerje a saját használati eszközét a mintáról? Még megfaggatjuk majd az egykori göröncséreket erről a témáról, csak valahogy a kezünk közé adja újra őket a sorsunk!

Hanem a harmadszor emlegetett mostani tudósi népek azért már a minták alapján egész korszakokat határolnak el egymástól, s egész népcsoportozatokat. Megkülönböztetnek Tisza, Körös, Szamos s más kultúrájú, nevetlen népeket.

Közben hatezer évnyi közelségéhez jutottunk a mondandónknak. Nézem a csillagrádió időmérőjét. Olyanja is van neki. Nézem a Tisza vonalát, azt a részét, ahol a legnagyobbat ficamodik. Valóságos hajtúkanyar, amit leír. Hát ahogy odakukkantok, ebben az időben, lakodalminak tűnő nyüzsgés. Csupa sütés-főzés. És munka. Halásznak. Nádból készített csivircsavaros vejszékéből meregetik elő a fickándozó halakat. Ahogy mai ember a leveses tálból kanalazza elő a sűréjét. A Tiszának nagy ideje lehetett védő, adakozó karját idegörbíteni. Szinte a mozdulattal jelezte: gyertek ide, gyerekeim!

Odamentek. A kőből való késektől az aranykupáig, pajzsig, lószerszámgig minden itt élt

népnek ebben a csücsökben maradt a nyoma, névjegye. Csak vélekedni lehet felőle, melyik népnek mivé lett a sorsa, életútja. Egyik a másiktól űzve riadt ide a jólébe, mások látva a paradicsomi állapotokat, ideverekedték magukat, elzargatva az itt élőket. Az ilyenféle nagyon is fontos történelmi árnyaltságnak a megtudásához sok időt kellene elüldögéljek a csillagrádió előtt.

Majd nyugdíjas koromban visszalapozok én még ide, de most nagyobb araszolásokkal megyek, hogy kítűzött céloimat még ebben az évtizedben elérjem. Nem csak apprehendálóim akadnak a Tisza fölcentizésében, de biztatóim is. Akik azt írják: gyerünk, hajtsunk, haladjunk!

Megyünk. És így látjuk, hogy a magyarok többször megfordultak a kőmedencében. Ismerték vizeinek zamatát, napjának cirógató sugárzását, fáinak zúgását.

Amikor 830 körül a Kazár-birodalomban ég a talaj az ősök talpa alatt, a megvágyott tájék felé fordulnak arccal. Tehetik annál inkább, mert akkori politikusok között, akiket kündünek tituláltak, az a nézet uralkodott, hogy a neszájából kétágú erényt lehet eregetni.

A verekedős rokonok közül szabadulni, s Szvatopluk szövetségére lépni. És kicsit szétnéznek már a külső országokban. Na, toporognak az elképzelésen vagy tizenhét évig. Búcsúzgattak a régi haza földjén torozva, de a besenyők megkergették őket. Akkor, mint vízáradat a magasulatot, a magyarok seregei körül fogják a Kárpátok medencéjét. Ahány átjáró nyílik befelé, gyulák vezérleteire bízva, készek a betömeglésre. Állnak a Duklánál, Ojtoznál, s más részeken. Árpád apánk Vereckénél. Jobb keze felől a Kabarok három törzse szorong, balról a Kendék, Balog-Semjének. Valamilyen megbeszélte jelre beáramlik a magyarok serege. Árpád vezéri méltóságának megfelelően léptet lefelé Vereckétől egyenest Zsurknak. Egy jó napi járóföld lépésben is. Szép füves, fás, erdős, tücsökszavas, halas, vadas hely.

Leszállt a lováról, leszúrta dárdáját, ráakasztotta aranyos sisakját, keze fejével megtörölte izzadó homlokát. Fújta egy nagyot, foga közül az első szó: suuuúrk hangképpen süvített elő. A rovásíró deákok mindjárt föl is vették a kiejtett szót egy simára gyalult égerfadeszkára. De sajnos az nincs meg. Valami hétsországra szóló lakodalomkor azzal gyűjtöttak a tábori nagybogrács alá.

Hanem Árpád hetedik sátorvezetőnöje, akkor már fogatlan, votják családból való vénasszony, csak legyintett a deákok balgaságára. A maga valódi votják nyelvén elrebege, hogy „surk” náluk csak annyit jelent, hogy zúgó folyó. S mivel a Tisza itt a kanyar szorulatában sietve zúg, hát Árpád annyit mondott, míg a tájék minden szépségét magába szívta, hogy zúgó, drága, aranyos folyó.

Ami igaz.

Nem tűrhette ezt az Árpád környezetében élő cseremiz nyílcsináló öreg. Hogy Árpád votjákul örömködött volna. Azt mondja, cseremisül szól a gyula, azaz a vezér. Azt mondta: surr, ami nem jelent egyebet a mi nyelvünkön, mint hogy görbe víz, mint a bivaly szarva. Ami megint csak igaz lehet! De ezt a beszédet meg egy vogul fiú nem szívlelte, aki afféle dárdahordozó lehetett Árpád udvarában. Lelkezte, hogy az ő családja nyelvén szólott gyula, azaz manysiül mondta, hogy: surri-k, surrogó víz.

A legderekből kengyelfutó osztják familia sarja nagy haragra lobbant.

Hogy szólhatott volna Árpád a ti nyelveteken? Az én anyanyelvemen mondta, hogy zsurk, ami nem jelent egyebet, mint annyit, hogy kunkorodó folyó. Nézzétek meg, kunkorodik!

Ami megint csak igaz.

Árpád is így ítélkezett. Leszamarazta őket.

— Egyet beszéltek, atyám fiai. Hogy is szólhatnánk mi másképp egy fészekaljából való? Egy követ fúvunk, egy hajóban utazunk, egy kútból meregetünk, mégis be akarjuk verni egymás fejét!

Az első nyelvi vitának a Tisza partján az vetett véget, hogy másnap Árpádék sátort bontva ballagtak beljebb.

Hanem Zsurk azóta is ott kucorog. A folyó ezüstszalagjára fűzött települések közül ő a legészakibb. A kelő nap Zsurkot cirógatja leghamarább. Tőle is búcsúzik legkorábban. Történetek vele változások az évszázadok során. Volt amikor a jobb parton tanyázott, máskor a fő utcájába eresztette át a vizet, s két oldalt lógott a folyó tápláló emlőjén. Voltak évek, amikor csak a pörnyés gödrök szélkavarta felhőcskéi jelezték, hogy itt is éltek valamikor emberek. Most a Tisza-könyök behajlított, óvó karján belül lélegzik. 1010 óta oklevél rögzíti a létét.

A falu nevét nehéz megmagyarázni. Mondják valami Zsurk nevű tulajdonosé lehetett. És a többi zs-vel kezdődő helynevünk?

Szépek, de jelentéstartalmukat még a csillagrádió mélybányászatával sem bírom egyszerre a fölszínre révészelni. Arra még várni kell. Csak a leltárát adhatom:

Zsadány, Zsáka, Zsámbék, Zsana, Zsarolyán, Zselicség, Zsennye, Zsibót, Zsibrik, Zsira, Zsombó, Zsujta. S mintha a világ végén lenne: Zsurk.

Ettől a névsortól ha nem lettünk okosabbak, hát üdőbbek. Mit jelentenek, s mely rokoni nép nyelvén? S ha már ennyit zszisegtem, zszasogtam, megnézem már, ugyanvalóst a nagy magyar szótárunkban hány címszavunk kezdődik zs-vel? Hát alig akad százig menő, annak is a hatvan percentje idegenből könyörögte hozzánk magát. A németből, a bolgárból. Vagy mi csaltuk ide, mivel némely fogalmakra akkor sem volt meg a nyál a szánkban, hogy szót szerkesszünk hozzá?

Ezek a zsalugáter, zsarú, zsák, zsákmány. A legrégebnek tűnő, már honosodott zs-s zsvaink is kölcsönöztek: zsellér, zsembes stb. A többi csak aranyos hangutánzó, hangulatcipelő zs-vel induló. Zsong, zсібong, zsvajog.

Meg kell hagyni, a kőmedencébe érkezünk után elfelejtettük a szegényebb rokonaink alapszavait is. Talán némely régi helynevünk belsejéből kizsombolyodó zs-k őrizhetnek idevezető emléktörödékeket. De hát kövezzenek meg a szavak megfejtésével foglalkozó nyelvészek, ha ők másképp tudják. De még annál is jobb lenne, ha kibogoznák szépséges hangulatú, balzsamos illatú helyneveink jelentéseit. Ajánlom figyelmükbe, ahogy árvaságotat kegyelmükbe: Bazsi, Bozsok, Buzsák, Dózsa, Dúzs, Házsongárd, Izsófalva, Józsa, Kázsmárk, Lúzsok, Mízse, Mozsgó, Mözs, Muzsla, Tuzsér, Vázsnok, Vezensy, Vizslás, Vizsoly. A hátam is megbizsereg a fölsorolás hangulatos szépségétől s most bazsalyoghathat rajtam.

Pedig Zsurk a tanúm, hogy nyomon beszélek. Itt létezik 27 község társaságában a könyök csücskében. Az egykori vizek birodalmában minden földdarab termelés alá hajtva. A 72 000 holdas területből négyholdnyi nádas zúgja még a régi Tisza hatalmát. A huszonhét község, mint valami régészeti kiállítás, a kultúrtörténet minden korszakát előmutatja. Mintha a kaporszakállú ide szándékolta volna a szabadtéri múzeumát Magyarországnak. Fölnevelte, megőrizte nektek a Tisza. Nesztek! A sok aranyos szerszám, ékszer, használati tárgy arra utal, hogy kendtők, azaz kegyelmetek, azaz nem akárcik lakták ezt a földet. A táj természetes földrajzi központja Mándok. Több volt a nemese, kicsi és nagy, mint a jobbágya. Élénk, megélni tudó falu. Nem tiszai. Hiszen a Tiszától elhúzódva élt. Vele, s ellene.

A mi világunkban a nemesi mivoltot nem feszegeti senki. Nagyon részeg már az idevaló, ha a kutyaóbrt főlelegeti. Szidja nagy dicsekszik vele.

A zsurki fatorony 35 méteres magasságával a haza legmagasabbika. Mint esőben ülő, csőrével égre meredező kőcsag ül a fás falu közepén. Én meg előtte. Bosszankodom. Leereszt a hátsó gumim. Pedig alkonyodik, még át kellene karikáznom Záhonyba, ahol könyvtáros barátaim várnak éjszakai szállásra. Ha rám szakad az este, toronyiránt nem látom az utat. Közúton nagy a kerülő.

Szuszkurálom a biciklimet, s tehetetlenségemben már fohászok rebegésére indul bennem a káromkodó malom, amikor rám adjonistenelnek. Főlnézek, hát egy öregapámat formázó, pogácsaképzű, fehérbajszos, csizmás vénember előttem.

— Kifigyeltem én magát a kisboltban, atyámfia, mikor kenyeret vásárolt. De ott nem akartam kikiabálni, hogy ugye, maga szögedi!?

— Nem is szégyellem, az vagyok.

— Hiába is tagadná. A szava járásából éreztem. Hallja, de rég megáhitottam egy kis jó szögedi beszédre!

— Hát ennek örülök, bátyám. Ha valamire megéhezünk, azt szeretjük!

— Ott tanultam a tanítóképzőben az első háború előtt. Azóta se vetett vissza többet a sorsom. De azért emlékezetben mindennap megfordulok arra. Megvan-e még az iskola, a lakóház? Hát a család, amelyik ellátott, vagy annak az ivadéka? Ma is úgy mondják még: embőr, kendőr, Pétör, ménős? Mintha mézbe nyomogatták volna a szavakat, s aztán a szánkba, annyira itt maradt az íze. S a város? Sokat változott? Beszéljen már szögediül!

— Hasból nem tudok. Kérdezzen, bátyám!

— Tudja mit? Hallottam, hogy Záhonyba tart. Nekem is arra van dolgom. Menjünk együtt, beszéljünk. Az utat is mutatom, meg hát így, ha ketten megyünk egy irányba, megfeleződik a fáradalom. Nem igaz?

TAKSONY